

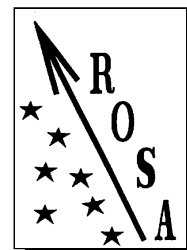
Vrij entree

*Een onderzoek naar gratis toegang tot het
Zaans Museum*

Zaanse politieke vereniging ROSA
Havenstraat 75
1501 ND Zaandam
havenstraat75@hotmail.com

April 2004

Inleiding

Jaarlijks bezoeken 800.000-900.000 mensen de Zaanse Schans. Van hen gaat nauwelijks 2,5% naar het naastgelegen Zaanse Museum. Dat is jammer, want het Zaanse Museum geeft een goed beeld van hetgeen de regio op cultuurhistorisch gebied de afgelopen eeuwen betekende. De Zaanse politieke vereniging ROSA heeft de afgelopen jaren meermalen gepleit voor een experiment met gratis toegang tot het Zaanse Museum. De basisgedachte daarachter is dat het Zaanse Museum meer bezoekers verdient dan momenteel het geval is. Hoewel de medewerkers al ruim vijf jaar hun uiterste best doen om het museum aantrekkelijk te maken en te houden, komen er jaarlijks gemiddeld nog geen 20.000 bezoekers af op de talloze activiteiten aan het Schansend.

Het Zaanse Museum kan een belangrijker rol spelen op educatief, historisch en sociaal gebied wanneer meer publiek zou kennismaken van haar vaste collectie en exposities. Bovendien leert een simpele kosten-batenanalyse dat de (gemeentelijke) subsidie aan dit museum fors is in relatie tot het relatief geringe aantal gebruikers van het gebouw, iets wat het draagvlak voor deze culturele instelling niet ten goede komt. Een groter bezoekersaantal voor het Zaanse Museum past ook in het streven van Zaanstad om zich toeristisch beter te profileren. Gratis toegang zou bovenstaande elementen positief kunnen beïnvloeden.

In onder meer Groot-Brittannië en Australië zijn de meeste musea permanent gratis toegankelijk. In Duitsland geldt dit voor 40% van de musea. Frankrijk biedt een zeer uitgebreid systeem van gratis toegang voor doelgroepen. Iedereen -Fransen en niet-Fransen- kan zich daar bovendien één zondag in de maand gratis laten zien aan de rijksmusea. In Nederland is 21% van de musea permanent vrij toegankelijk¹, meestal kleinere musea die worden bekostigd door lokale overheden of particulieren.

In binnen- en buitenland is aangetoond dat afschaffing van de toegangsprijs onmiddellijk leidt tot een sterke stijging van het bezoekersaantal. In de notitie *Vrij entree* zet ROSA op een rij waarom een proefperiode waarin geen entree wordt geheven van belang kan zijn voor de Zaanstreek in het algemeen en het Zaanse Museum in het bijzonder. ROSA zal bij de behandeling van de 'Discussienota Cultuurbeleid 2005-2008' dan ook voorstellen een experiment aan te gaan met gratis toegang tot het Zaanse Museum.

"Sinds de nationale musea en galeries in Groot-Brittannië in december de toegangsprijzen hebben afgeschaft, zijn de bezoekersaantallen verdubbeld. Bij sommige musea staan lange rijen voor de deur, terwijl de Britten er tot voor kort met geen stok naar binnen te krijgen waren."

(De Telegraaf)

Nederlandse musea: algemeen

De Nederlandse overheid vindt cultuurdeelname van belang voor de ontwikkeling van de samenleving en geeft daarom sinds enkele decennia musea de ruimte. Gepoogd wordt om de drempels te slechten die mensen ervan weerhouden om musea binnen te gaan. Deze drempels

¹ CBS, 1999

kunnen van diverse aard zijn (fysiek, cultureel, intellectueel en/of financieel). Slechts een op de drie Nederlanders van 12 jaar en ouder bezoekt jaarlijks een museum. Oververtegenwoordigd zijn de bezoekers van boven de 50 jaar en de hoger opgeleiden. Met name allochtonen en lager opgeleiden zijn ondervertegenwoordigd.

Het overheidsbeleid en de minder 'elitaire', meer vraaggerichte opstelling van veel musea leidde ertoe dat het bezoek aan de Nederlandse musea in de jaren tachtig flink toenam: van 14,5 miljoen in 1980 tot 22 miljoen in 1990. Daarna stagneerde het bezoekersaantal, ondanks een toename van de bevolking en het aantal musea (met liefst 86% tussen 1980 en 1999), en de stijging van het gemiddelde inkomen. Er was tevens sprake van een vergrijzend museumpubliek.

In 2001 telde het Centraal Bureau voor de Statistiek 20,7 miljoen museumbezoeken. Tussen 1996 en 2000 steeg alleen nog het bezoek aan de grote Nederlandse musea. De middelgrote en met name de kleine musea (waartoe het Zaans Museum behoort) zagen een flinke daling van het totale bezoekersaantal. Musea merkten in de jaren negentig dat ze steeds spectaculairder tentoonstelling dienden samen te stellen om de publieksstroom op gang te houden. De grote instellingen (Rijksmuseum, Van Goghmuseum, etc.) hadden en hebben hiervoor meestal wel de mogelijkheden. Kleinere musea ontberen de middelen en de ruimte voor dergelijke kaskrakers. Een instelling als het Zaans Museum heeft hiervoor bovendien geen structureel budget.

In 2001 (het laatst bekende CBS-cijfer) bedroeg de gemiddelde Nederlandse museumtoegang voor volwassenen €2,24. De entreprijs steeg tussen 1985 en 2001 met meer dan 115% (voor kinderen zelfs 130%). De inflatie bedroeg in diezelfde periode minder dan 30%. Gegeven de prijsgevoeligheid van museumbezoekers kan worden aangenomen dat de forse stijging van de museumentree mede debet was aan de stagnering van het museumbezoek.

“Het is onomstreden dat gratis toegang tot meer museumbezoek leidt.”
(Musea en plein publique, vormgeving en effecten van gratis toegang)

Ervaringen met gratis toegang

Museumparticipatie kan flink worden bevorderd via gratis toegang, zo blijkt uit alle literatuur- en praktijkonderzoeken. Bovendien zullen nieuwe doelgroepen (minder-draagkrachtigen, jongeren, allochtonen) het museum aandoen en neemt het aandeel van de 'impulsbezoekers' eveneens toe.

Het aantal museumbezoekers hangt nauw samen met de prijs van een entreekaartje. Elke procent prijsverhoging leidt op korte termijn tot 0,1 à 0,3% bezokedaling. Op de langere termijn is het effect van prijsverhogingen nog groter, doordat het proces van gewoontevorming wordt afgeremd.²

Diverse onderzoeken wijzen uit dat invoering van gratis toegang leidt tot 30-40% meer bezoek, met uitschieters naar boven. Afschaffing van gratis entree leidt tot een spiegelbeeldeffect: het bezoekersaantal daalt met gemiddeld 30-40%. De toename van de bezoekersaantallen hangt overigens samen met de aandacht die aan de (invoering van) gratis toegang wordt verbonden. Over het algemeen geldt: hoe groter het publiciteitsoffensief, hoe meer bezoekers. Zo steeg het aantal bezoekers aan de Britse musea sinds de invoering van de gratis entree in 2001 met 72%, mede door de grote publiekscampagne die de overheid sindsdien voert.³

² Musea en plein publique, vormgeving en effecten van gratis toegang

³ De Volkskrant

“[‘Musea, een prijs waard’ bevat de] resultaten van een onderzoek naar de gevolgen van de invoering in 1983 van een toegangsprijs op de omvang en samenstelling van het bezoek aan vier Rotterdamse musea. Het blijkt dat het aantal bezoeken na de invoering van de toegangsprijs in 1983 gemiddeld met 29% is gedaald.”

(Sociaal en Cultureel Planbureau)

Een blik op de ons omringende landen leert dat er wisselend wordt omgesprongen met de museumprizen.

- België kent, net als Nederland, museumkortingen voor een aantal doelgroepen (zoals scholieren, studenten en senioren). Daarnaast biedt een aantal gemeenten de eigen bewoners gratis entree aan in alle plaatselijke musea en is er een (onbekend) aantal particuliere musea dat de deuren voor een ieder gratis opent.
- In Frankrijk vloeit het streven naar een vrije museumtoegang voort uit het gelijkheidsideaal, waarbij de gedachte is dat het culturele erfgoed er is voor alle Fransen. Frankrijk kent dan ook een uitgebreid systeem van kortingen en gratis toegang voor allerlei doelgroepen (zoals jongeren, ouderen, oorlogsveteranen, minima en gehandicapten). Daarnaast voerde de Franse regering per 1 januari 2000 bij alle rijksmusea gratis entree in op de eerste zondag van de maand. Het betekende in dat jaar een stijging van 67% ten opzichte van overeenkomstige niet-gratis zondagen in 1999. Lokale musea zijn daarop in toenemende mate eveneens overgegaan op gratis zondagen.
- Duitsland heeft geen nationaal geïnitieerd beleid ten aanzien van gratis toegang, maar bij de Oosterburen kennen veel gemeenten lokale initiatieven met vrij entree. Het gaat om ongeveer 40% van de totale museumvoorraad. Daarnaast hebben bijna alle Duitse musea een uitgebreid doelgroepenbeleid, waarbij een groot deel van het publiek recht heeft op gratis toegang of een in prijs gereduceerd entreebewijs.
- Groot-Brittannië heeft per 1 december 2001 de toegangsprijzen voor de vaste collectie afgeschaft in alle rijksmusea. De overige musea voeren een wisselend beleid van betaalde en onbetaalde toegang, zij het dat de lokale musea van oudsher veelal gratis toegankelijk zijn. In de Angelsaksische beleving betalen burgers via de belastingen al voor overheidsmusea (een gedachte die ook sterk leeft in de Verenigde Staten en Australië), waardoor ze recht zouden hebben op gratis toegang tot het cultureel erfgoed. De afschaffing van het prijskaartje leidde in de eerste maanden tot een verdubbeling van het aantal museumbezoekers. Vooral jonge gezinnen wisten de weg naar het museum beter te vinden. In de jaren daarna zakte het bezoekerscijfer iets. De stijging tussen december 2001 en begin 2004 bedroeg echter nog altijd 72%.⁴

“Velen vinden het zo sympathiek dat het cultureel erfgoed vrij toegankelijk is dat men alsnog een duit in het zakje doet.”

(Westfries Museum-directeur Ruud Spruit ten tijde van het experiment met gratis entree, Noordhollands Dagblad)

In Nederland is, zoals eerder gemeld, een op de vijf musea gratis toegankelijk. Het betreft ongeveer 190, meestal kleinere instellingen. Een van de musea die recentelijk experimenteerden met een slechting van de financiële drempel is het Westfries Museum in Hoorn. In het kader van de ROSA-wens een proef te doen met gratis toegang tot het Zaanse Museum is het interessant een vergelijking te maken tussen het Westfries en het Zaanse Museum. Beide musea beheren namelijk een (cultuur)historische streekcollectie, bevinden zich in een omgeving waarop veel toeristen en dagjesmensen afkomen en ontvangen een structurele subsidie van respectievelijk de gemeente Hoorn en de gemeente Zaanstad.

⁴ De Volkskrant

	Westfries Museum	Zaans Museum
Type museum	Historisch, met een gevarieerde collectie West-Fries erfgoed	Cultuurhistorische en streekgebonden collecties over woon- en bedrijfscultuur.
Omgeving museum	Historisch/recreatief (monumentale binnenstad, IJsselmeer)	Historisch/recreatief (Zaanse Schans, Zaan, Kalverpolder)
Openingstijden	Maandag t/m vrijdag 11-17 u. Zaterdag en zondag 14-17 u.	Dinsdag t/m zaterdag 10-17 u. Zondag 12-17 u.
Aantal bezoekers per jaar	Gemiddeld 40.000 (over 10 jaar)	Gemiddeld 19.000 (over 5 jaar)
Entreprijs 2004 (voltarief volwassenen)	€2,50	€4,50
Opbrengst entree per jaar	±€31.000,- (2000, laatste jaar voor invoering vrij entree)	€±40.000,- (over 5 jaar)

Er is ook een groot verschil. De beheerscommissie van het Westfries Museum besloot om per april 2001 de toegang gratis te maken. Het museum was (en is) van mening dat het openbaar kunstbezit gratis toegankelijk dient te zijn. Het museum financierde de gratis toegang met (toegenomen) inkomsten uit legaten en schenkingen, besparingen op het kassapersoneel, extra winkelinkomsten en vrijwillige bijdragen door het publiek (ruim €8.000,- op jaarbasis). Waar het museum voorheen gemiddeld 40.000 bezoekers per jaar had, steeg dat tot boven de 50.000 als gevolg van de vrije toegang; een toename van 25-30%. Een deel van de nieuwe bezoekers kwam uit de regio (vooral gezinnen met kinderen), maar ook touroperators namen het museum op in hun programma.

Het experiment duurde anderhalf jaar. In oktober 2002 schafte de gemeente Hoorn deze maatregel af, overigens zeer tegen de zin van het museum. Het gevolg was dat het aantal bezoekers kelderde, van 54.000 in 2002 naar 30.000 in 2003.⁵

“Het is voor mij nog steeds onbegrijpelijk dat we weer entree moesten heffen. De mensen kwamen onder het boodschappen doen even kijken naar dat nieuwe schilderij waar ze iets over hadden gelezen. Maar even naar binnen wippen doen mensen nu niet meer. Onze suppoosten staan dan soms in een zaal waar urenlang niemand komt. Dat is gewoon demotiverend.”

(Westfries Museum-directeur Ruud Spruit na de afschaffing van gratis entree, Noordhollands Dagblad)

Gevolgen gratis entree Zaans Museum

In de Zaanstedelijke commissievergaderingen is meermalen opgemerkt dat gratis wordt beschouwd als gelijkstaand aan ‘het zal wel niet veel zijn’. Veel publiek zou zich dus niet aangetrokken voelen tot gratis musea. De ervaringen in het buitenland en bij bijvoorbeeld het Westfries Museum leren dat het bezoekersaantal flink toeneemt zodra de museumentree verdwijnt. Bovendien zou volgens bovenstaande redenering niet de Zaanse Schans (800.000-900.000 bezoekers per jaar, ‘ondanks’ de vrije toegang), maar het naastgelegen, niet gratis toegankelijke Zaans Museum (bijna 20.000 bezoekers per jaar) drommen mensen moeten aantrekken. Helaas voor het museum is het andersom.

Dat gratis entree leidt tot extra bezoekers is onomstreden, zo blijkt uit de literatuur en uit praktijkervaringen. Hoeveel extra bezoekers het Zaans Museum aantrekt na afschaffing van de entree is moeilijker te voorspellen. Literatuuronderzoek wijst uit dat gratis musea

⁵ Voor 2001: gemiddeld 40.000 bezoekers per jaar 2001: 52.000 2002: 54.000 2003: 30.000

gemiddeld 30-40% extra publiek aantrekken, met uitschieters naar boven (Groot-Brittannië bijvoorbeeld). Hoe groot het effect is, hangt af van een aantal specifieke factoren. De belangrijkste zijn:

1. de aard en de presentatie van de collectie;
2. de ligging van het museum;
3. de attractiewaarde voor regionale bezoekers;
4. het PR- en educatiebeleid van het museum;
5. de voorkeuren en culturele interesses van de regionale bevolking;
6. de vormgeving van de gratis toegang.

Met name op de eerste vier onderdelen scoort het Zaanse Museum nu al hoog.

Ad.1 H. van Os, hoogleraar kunst en samenleving aan de Universiteit van Amsterdam, verwoordt het als volgt: “Het antwoord op de vraag of de toegang tot een museum gratis moet zijn, hangt mede af van de aard van de collectie. Zo is het meer vanzelfsprekend dat entree gevraagd wordt voor sterk gespecialiseerde musea dan voor het nationaal erfgoed.”⁶ Duidelijk moge zijn dat het Zaanse Museum in de eerste plaats erfgoedbeheerder en -toonzaal is. Voor- en tegenstanders van het Zaanse Museum zijn het er over eens dat zowel de vaste collectie als de tentoonstellingen de moeite waard zijn.

Ad. 2 De ligging van het Zaanse Museum heeft voor- en nadelen. De belangrijkste pré is dat de vele toeristen die de Zaanse Schans bezoeken ook het museum kunnen aandoen. Dat dit in de praktijk maar weinig gebeurt heeft, behalve met de zijdelingse locatie van het Zaanse Museum, vooral te maken met de entreprijs. Waar de Zaanse Schans gratis toegankelijk is, dient voor het Zaanse Museum maximaal €4,50 toegang te worden betaald. Mede om die reden doen (ook) touroperators het museum niet aan. “Naarmate een museum meer concurreert met recreatieve voorzieningen is de prijsgevoeligheid van het bezoek groter. Daarentegen geldt hoe meer ‘high brow’ en unieker het museum is des te ongevoeliger het publiek is voor de hoogte van de prijzen.”⁷ Waar het Zaanse Museum in dezen staat, spreekt voor zich. De concurrentie met de naastgelegen en eveneens cultuurhistorisch ingerichte Zaanse Schans is bij voorbaat al groot. De entreprijs voor het museum verhoogt de drempel verder.

Afschaffing van de entree zou de aantrekkingskracht van het museum aanzienlijk vergroten. Volgens H. van Os “leent niet ieder museum zich om gratis toegang tot een succes te maken. Bijvoorbeeld de ligging van het museum: deze moet laagdrempelig zijn voor nieuwe bezoekers. Wanneer mensen hun bezoek aan het museum kunnen combineren met andere vormen van vrijetijdsbesteding, zijn zij eerder geneigd om naar het museum te gaan.”⁸

Ad. 3 Omdat het Zaanse Museum een streekmuseum is en bovendien wisselende exposities heeft, kan de attractiewaarde voor regionale bezoekers groot zijn. Onbekend is hoe de verhouding tussen het aantal regionale en overige bezoekers nu is.

Ad. 4 Aan beide onderdelen besteedt het Zaanse Museum nu al veel aandacht. Na invoering van gratis entree dient daaraan uiteraard op diverse manieren bekendheid te worden gegeven.

“Vanuit de Zaanse Schans en het Zaanse Museum wordt benadrukt dat zij naast het cultuurbehoud primair een taak hebben op educatief gebied.”
(Zaanstad cultureel op pad)

⁶ Musea en plein publique, vormgeving en effecten van gratis toegang

⁷ Ibidem

⁸ Ibidem

Kosten-batenanalyse gratis openstelling

Afschaffing van de entreegelden hoeft geen gevolgen te hebben voor de inrichting van het Zaans Museum. Het gebouw aan het Schansend is nu al ingericht voor de ontvangst van een veel groter aantal bezoekers. Zo werd er bij de opening van het Zaans Museum in 1998 nog uitgegaan van de mogelijkheid dat er jaarlijks 60.000 mensen zouden komen. Ook bij een gratis openstelling van het Zaans Museum zal dit aantal niet snel worden gehaald. Zelfs een 'Britse' verdubbeling van het bezoekerscijfer brengt de teller niet verder dan 40.000. Sinds de opening van het Zaans Museum in september 1998 komen daar namelijk jaarlijks gemiddeld bijna 20.000 bezoekers.⁹ Hieronder bevinden zich 3500-5000 'volbetalenden' (volwassenen €4,50 entree, kinderen 4-12 jaar en 65-plussers €2,70).¹⁰ De overgrote meerderheid, zo'n 16.000 mensen per jaar, komt echter gratis of met korting binnen. Gemiddeld levert een entreekaart het Zaans Museum dan ook niet meer op dan ongeveer €2,-. Op jaarbasis betekent dit aan kaartverkoop een opbrengst van rond de €40.000,-.

Omgekeerd betekent een afschaffing van de betaalde toegang dus ook een inkomstenderving van zo'n €40.000,-. Dit wordt, door het toenemend aantal bezoekers, naar verwachting deels gecompenseerd door giften en een hogere bar- en winkelopbrengst, zoals de ervaring met het Westfries Museum leert.

Het Zaans Museum ontvangt voor het jaar 2004 €528.000 gemeentelijke subsidie (dit is exclusief de subsidie voor het onder het Zaans Museum vallende Honig Breethuis en Czaar Peterhuisje). Zo'n €70.000 van deze €528.000 is incidenteel en betreft de jaren 2002 t/m 2004. Uitgaand van ongewijzigd beleid ontvangt het Zaans Museum in 2005 dus ruim €460.000 structurele subsidie van Zaanstad, oftewel €23,- per bezoeker (uitgaand van 20.000 bezoekers per jaar). De huidige inkomsten uit de kaartverkoop vallen hiertegen vrijwel weg. In de gemeentelijke 'Discussienota Cultuurbeleid 2005-2008' wordt gesteld dat 'vanuit de exploitatie van het Zaans Museum een hogere gemeentelijke bijdrage gewenst c.q. noodzakelijk is'. ROSA stelt om te beginnen voor dat de gemeente garant staat voor de eventuele meerkosten die gratis toegang tot het Zaans Museum met zich meebrengt. Naar verwachting zullen die meerkosten jaarlijks maximaal €20.000-30.000 bedragen.¹¹ Daar staat normaliter, gezien het hiervoor geschetste beeld, een aanzienlijke stijging van het bezoekersaantal tegenover. De gemeentelijke subsidie per bezoeker zal hierdoor dalen.

Enkele voordelen van een grotere publieksparticipatie:

- meer publiek past bij het streven van de overheid om cultuurdeelname, en daarmee de ontwikkeling van de samenleving te bevorderen;
- een groter bezoekersaantal betekent vergroting van het draagvlak voor het Zaans Museum;
- relatief nieuwe doelgroepen zullen het museum bezoeken (onder anderen minder-draagkrachtigen en allochtonen);
- wellicht zijn touroperators, na afschaffing van de entree, bereid het museum op te nemen in hun programmering;
- meer publiek werkt motiverend op de museum-medewerkers;
- extra museumbezoek kan leiden tot een toename van het aantal bezoekers van de Zaanse Schans en omgeving, hetgeen tevens een economische spin-off betekent.

⁹ 1999: 18.554 bezoekers 2000: 19.697 2001: 18.752 2002: 19.338 2003: 21.300

¹⁰ 1999: 4.946 volbetalenden 2000: 3.833 2001: 3.929 2002: 3.538

¹¹ Derving van €40.000 entreegelden minus de extra inkomsten van giften, bar- en winkelomzet als gevolg van hogere bezoekersaantallen. De financiële spin-off van bezoekerstoename op de omgeving is buiten beschouwing gelaten.

Literatuurselectie

- A. Andres – Integrale productvisie Zaanse Schans (november 2001)
Aarts De Jong Wilms Goudriaan Public Economics bv – Musea en plein publique, vormgeving en effecten van gratis toegang (februari 2002)
Dienst Welzijn Zaanstad – Zaanstad cultureel op pad (juni 1999)
R. Goudriaan – Musea, een prijs waard? (1 januari 1985)
Hopman Andres Consultants BV – Discussienota Cultuurbeleid 2005-2008 gemeente Zaanstad (maart 2004)
NRC Handelsblad – Fries Museum krijgt gratis toegangsday (27 december 2001)
Noordhollands Dagblad – Bezoekersaantal van Westfries Museum keldert (10 april 2003)
Noordhollands Dagblad – Dramatisch jaar voor Westfries Museum (14-1-2004)
De Telegraaf – Gratis toegang verdubbelt bezoek Britse musea (7 januari 2002)
De Volkskrant – 72 Procent meer publiek door gratis toegang Britse musea (10 maart 2004)
Zaans Museum – Jaarverslag 2001-2002 (2003)